

Agata Marcysiak, Adam Marcysiak

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

ZRÓŻNICOWANIE ŹRÓDEŁ DOCHODÓW SZANSĄ POPRAWY SYTUACJI DOCHODOWEJ POLSKIEGO ROLNICTWA

DIVERSIFICATION OF INCOME SOURCES AS A CHANCE TO IMPROVE INCOME SITUATION OF POLISH AGRICULTURE

Słowa kluczowe: poziom dochodów z gospodarstwa rolniczego, obszar gospodarstwa, dochody pozarolnicze, struktura dochodów pozarolniczych, praca zarobkowa

Key words: level of agricultural income, farm area, non-agricultural incomes, structure of non-agricultural income, work paid

Synopsis. Celem artykułu była próba przedstawienia zakresu zróżnicowania źródeł dochodów w gospodarstwach rolnych. Szansą poprawy sytuacji dochodowej szczególnie dla gospodarstw małych obszarowo stały się dochody pozarolnicze. Głównym źródłem dochodów pozarolniczych w badanych gospodarstwach były: praca zarobkowa i świadczenia emerytalno-rentowe.

Wstęp

Decydujący wpływ na podejmowane przez rolnika produkcyjne i inwestycyjne decyzje w gospodarstwie rolnym ma sytuacja finansowa i ekonomiczna rodziny rolniczej. Zależność ta wynika z faktu, że w indywidualnych gospodarstwach rolnych, w odróżnieniu od przedsiębiorstw, nie ma wyraźnego rozdziału pomiędzy gospodarstwem rolnym i gospodarstwem domowym rodziny rolnika. Sytuacja ta w szczególności dotyczy przepływu kapitału. W okresie roku realizowane są, w zależności od bieżących potrzeb, dwukierunkowe przesunięcia kapitału pomiędzy gospodarstwem rolnym i gospodarstwem domowym. Z tego powodu istotne są informacje dotyczące dochodów pochodzących zarówno z gospodarstw rolnych jak i spoza gospodarstw [Goraj i in. 2010].

Wielkość dochodu gospodarstw domowych związanych z rolnictwem jest wynikiem wielu czynników. Najczęściej dzielone są one na trzy grupy [Zegar 2008]. Grupa pierwsza obejmuje czynniki wewnętrzne gospodarstwa rolnego. Do drugiej grupy zalicza się czynniki związane z polityką rolną. Trzecią grupę tworzą czynniki mające swoje źródła w polityce makroekonomicznej i ogólnym rozwoju kraju.

Zespół czynników wewnętrznych kształtowanych przez rolnika obejmuje, m.in.: wielkość zasobów produkcyjnych, relacje wewnętrzne tych zasobów (tj. klasyczne relacje czynników produkcji), sposób użycia tych zasobów, cechy kierownika gospodarstwa i jego rodziny, nakłady produkcyjne [Zegar 2004]. Wielkość zasobów produkcyjnych i umiejętność ich użycia przesądza o efektywności gospodarowania, co stanowi ważny czynnik konkurencyjności gospodarstwa na rynku.

Zróżnicowanie źródeł pochodzenia dochodów, głównie dla małych obszarowo gospodarstw, staje się szansą poprawy sytuacji dochodowej. Polega ono najczęściej na uzupełnieniu dochodów pochodzących bezpośrednio z produkcji rolniczej dochodami spoza gospodarstwa.

Material i metodyka

Celem artykułu była próba ukazania zakresu zróżnicowania źródeł dochodów w gospodarstwach rolnych.

Podstawowymi kategoriami ekonomicznymi przyjętymi dla potrzeb procesu badawczego był dochód z gospodarstwa rolniczego oraz dochód ogólny rodziny rolniczej. Obliczeń tych kategorii dochodu dokonano metodą stosowaną w europejskim systemie rachunkowości rolnej FADN (Farm Accountancy Data Network).

W metodzie tej punktem wyjścia do obliczania poszczególnych kategorii dochodowych jest wartość przychodów z działalności gospodarstwa rolniczego. Podstawową część tych przychodów tworzy wartość produkcji rolniczej (roślinnej i zwierzęcej). W skład przychodów gospodarstwa rolniczego, poza produkcją rolniczą wchodzi przychody z działalności ubocznej gospodarstwa. W ich skład wchodzi m.in.: produkcja nierolnicza, przychody z usług świadczonych przez gospodarstwo, czynsze z odnajmu środków trwałych. Ważną pozycją są także przychody finansowe gospodarstwa. Znaczenie tej grupy przychodów wzrosło wraz z przystąpieniem Polski do UE i wprowadzeniem mechanizmów WPR. Dochód ogólny rodziny rolniczej jest sumą dochodów pochodzących z produkcji rolniczej i dochodów pozarolniczych [Goraj, Mańko 2009].

Materiałem badawczym wykorzystanym w opracowaniu były dane dotyczące wyników ekonomicznych osiąganych przez 75 gospodarstw indywidualnych zlokalizowanych w południowo-wschodniej części województwa mazowieckiego, w powiatach siedleckim i sokołowskim. Dobór obiektów do badań był doborem celowym. O takiej lokalizacji zdecydowała koncentracja badań w Środkowo-Wschodniej Polsce, jak również względy subiektywne wynikające z miejsca zamieszkania osób prowadzących badania. Miało to istotny wpływ na możliwość uzyskania wiarygodnych odpowiedzi, co w kwestii dotyczącej dochodów jest sprawą kluczową. Analizą objęto 2009 rok.

Gospodarstwa rolnicze będące przedmiotem badań zostały pogrupowane według kryterium obszarowego. W analizie wyodrębniono 3 grupy obszarowe gospodarstw (wg powierzchni użytków rolnych). Grupę pierwszą stanowiły gospodarstwa o powierzchni do 10 ha UR. Udział ich w ogólnej liczbie analizowanych gospodarstw wynosił 34,7%. Drugą grupę tworzyły gospodarstwa z przedziału 10-20 ha UR (37,3%). Do trzeciej grupy należały gospodarstwa obszarowo największe o powierzchni 20 ha i powyżej (28,0% ogółu gospodarstw).

Wyniki badań

Obszar jest tradycyjnym miernikiem wielkości gospodarstwa rolnego powszechnie uznawanym w literaturze przedmiotu [Zegar 2008, Wiatrak 1998]. Wielkość obszaru gospodarstwa pozostaje nadal podstawowym kryterium jego siły ekonomicznej. Powierzchnia użytków rolnych gospodarstwa determinuje kształtowanie się podstawowych relacji produkcyjno-ekonomicznych, co w efekcie znajduje odzwierciedlenie w uzyskiwanych dochodach.

W odniesieniu do badanych gospodarstw w 2009 roku średni obszar użytków rolnych wynosił 14,91 ha. Dokonany podział na grupy obszarowe pozwolił ukazać zróżnicowanie sytuacji dochodowej w badanych gospodarstwach.

Poziom dochodu z gospodarstwa rolniczego średnio na jedno badane gospodarstwo w 2009 roku wynosił 26 127 zł (tab. 1). W odniesieniu do badanych gospodarstw obserwowana była zależność, iż wraz ze wzrostem wielkości obszarowej gospodarstwa wzrastał dochód z gospodarstwa rolniczego. Dotyczyło to tej kategorii dochodu zarówno w przeliczeniu na 1 gospodarstwo, jak i 1 pełnozatrudnionego. W gospodarstwach o obszarze 20 ha i powyżej dochód z gospodarstwa rolniczego był ponad 4-krotnie wyższy niż w gospodarstwach o obszarze do 10 ha. Zależność ta świadczy, iż pozytywne skutki dochodowe integracji europejskiej koncentrują się przede wszystkim w gospodarstwach towarowych o znacznym potencjale przyrodniczym i ekonomicznym [Kowalski 2008].

Tabela 1. Poziom dochodu z gospodarstwa rolniczego w badanych gospodarstwach według grup obszarowych w 2009 roku
Table 1. The level of farm income in the investigated farms according to the area groups in 2009

Dochód z gospodarstwa rolniczego [zł]/ <i>Farm income [PLN]</i>	Ogółem/ <i>Total</i>	Grupy obszarowe [ha]/ <i>Area groups [ha]</i>		
		do 10/ <i>to 10</i>	10-20	20 i powyżej/ <i>20 and more</i>
Na 1 gospodarstwo/ <i>Per 1 farm</i>	26127	8922	27074	38078
Na 1 ha UR/ <i>Per 1 ha</i>	1752	1475	1829	1557
Na 1 pełnozatrudnionego/ <i>Per 1 full-employed</i>	10409	3367	11720	14228

Zródło: opracowanie własne
Source: own study

Tabela 2. Wartość dochodów pozarolniczych i ich struktura w przeliczeniu na jedno gospodarstwo w 2009 roku
Table 2. The value of non-agricultural income and its structure per one farm in 2009

Wyszczególnienie/ <i>Specification</i>	Ogółem/ <i>Total</i>		Grupy obszarowe [ha]/ <i>Area groups [ha]</i>					
			Do 10/ <i>to 10</i>		10-20		20 i powyżej/ <i>20 and more</i>	
	zł	%	zł	%	zł	%	zł	%
Praca zarobkowa/ <i>Paid work</i>	2798	52,7	4403	63,8	2789	53,8	1724	42,4
Świadczenia społeczne/ <i>Social welfare</i>	1585	29,8	1706	24,7	1567	30,2	821	20,2
Dochody z pozarolniczej działalności gospodarczej/ <i>Income from a non-agricultural activity</i>	652	12,3	486	6,9	653	12,6	1246	30,7
Dochody z innych źródeł/ <i>Income from another source</i>	276	5,2	308	4,6	172	3,4	271	6,7
Razem dochody pozarolnicze/ <i>Non-agricultural income in general</i>	5311	100,0	6903	100,0	5181	100,0	4062	100,0

Zródło: opracowanie własne
Source: own study

Małe obszarowo gospodarstwa szansy poprawy swojej sytuacji dochodowej upatrują w dochodach pochodzących spoza gospodarstwa (tab. 2).

Największe dochody pozarolnicze w badanych gospodarstwach uzyskali rolnicy pochodzący z grupy gospodarstw o obszarze do 10 ha. W grupie tej wyniosły one 6903 zł w przeliczeniu na jedno gospodarstwo w 2009 roku. Poziom dochodów pozarolniczych w grupie gospodarstw o obszarze 10-20 ha UR był już znacznie niższy i wynosił 5181 zł. Jeszcze niższe dochody spoza gospodarstwa były udziałem gospodarstw o obszarze 20 ha i powyżej. Stanowiły one 58,8% poziomu dochodów pozarolniczych w grupie gospodarstw obszarowo najmniejszych.

Wśród dochodów pozarolniczych badanych gospodarstw pozycję dominującą zajmowały dochody z pracy zarobkowej i świadczeń społecznych. Łącznie stanowiły one 82,5% dochodów spoza gospodarstwa. W przypadku gospodarstw małych obszarowo, udział tych dwóch źródeł dochodu wynosił 88,5%.

Praca najemna poza rolnictwem, nabiera na znaczeniu zarówno z powodu wzrostu liczby podejmujących taką pracę, jak i wzrostu realnych wynagrodzeń. Wciąż niedostateczne zmiany w tym zakresie wynikają głównie z bariery zatrudnienia związanej z sytuacją na rynku pracy [Frenkel 2008].

Znaczenie świadczeń emerytalno-rentowych jako źródła dochodu w skali globalnej ulega jednak systematycznemu zmniejszaniu. Spowodowane jest to zmniejszaniem się liczby osób pobierających świadczenia. W 1995 roku ich liczba wynosiła 2049 tys., w 2005 roku zmniejszyła się do 1645 tys., a w 2009 roku 1423 tys.

Jak wykazały badania trzecim istotnym elementem oddziaływania na poziom dochodów pozarolniczych w badanych gospodarstwach były dochody z pozarolniczej działalności gospodarczej. Wraz ze wzrostem obszaru gospodarstwa znaczenie pozarolniczej działalności gospodarstw rosło. W gospodarstwach o obszarze 20 ha i powyżej udział tej formy działalności w strukturze dochodów pozarolniczych wynosił 30,7%.

Dochód ogólny rodziny rolniczej jest sumą dochodów pochodzących z produkcji rolniczej i dochodów pozarolniczych. Wielkość dochodu ogólnego w analizowanych gospodarstwach przedstawiono w tabeli 3.

Średnio poziom dochodu ogólnego w badanych gospodarstwach wynosił 31 438 zł w przeliczeniu na 1 gospodarstwo. Największy dochód ogólny uzyskały gospodarstwa o największej powierzchni 20 ha i powyżej. Dochód ten wynosił 42 140 zł na 1 gospodarstwo. W gospodarstwach o powierzchni 10-20 ha dochód ogólny wynosił 32 255 zł. Najmniejszy dochód ogólny uzyskali rolnicy w gospodarstwach najmniejszych (o powierzchni do 10 ha). W 2009 roku kształtował się on średnio na poziomie 15 825 zł.

Strukturę dochodu ogólnego w badanych gospodarstwach przedstawiono w tabeli 4. Przeprowadzona analiza wykazała, iż w gospodarstwach najmniejszych obszarowo (do 10 ha UR) w strukturze dochodu ogólnego, będącego sumą dochodów pochodzących z produkcji rolniczej i dochodów pozarolniczych,

Tabela 3. Poziom dochodu ogólnego w badanych gospodarstwach według grup obszarowych w 2009 roku w przeliczeniu na 1 gospodarstwo

Table 3. The level of total income in the investigated farms according to area groups in 2009 counting per 1 farm

Wyszczególnienie/Specification	Ogółem/ Total	Grupy obszarowe [ha]/ Area groups [ha]		
		do 10/ to 10	10-20	20 i powyżej/ 20 and more
Dochód z gospodarstwa rolniczego [zł]/Farm income [PLN]	26 127	8 922	27 074	38 078
Dochody pozarolnicze [zł]/Non-agricultural incomes [PLN]	5 311	6 903	5 181	4 062
Dochód ogólny [zł]/Total income [PLN]	31 438	15 825	32 255	42 140

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Tabela 4. Struktura dochodu ogólnego w badanych gospodarstwach według grup obszarowych

Table 4. The structure of total income in the investigated farms according to area groups

Wyszczególnienie/Specification	Ogółem/ Total	Grupy obszarowe [ha]/ Area groups [ha]		
		do 10 / to 10	10-20	20 i powyżej/ 20 and more
Dochód z gospodarstwa rolniczego [%]/ Farm income [%]	83,1	56,4	83,9	90,4
Dochody pozarolnicze [%]/Non-agricultural incomes [%]	16,9	43,6	16,1	9,6
Dochód ogólny [%]/Total income [%]	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

znaczącą pozycję (43,6%) zajmowały dochody spoza gospodarstwa. W miarę wzrostu obszaru gospodarstwa oddziaływanie dochodów pozarolniczych na sytuację dochodową rodzin rolniczych słabło. W gospodarstwach o powierzchni 10-20 ha w strukturze dochodu ogólnego dochód spoza gospodarstwa stanowił 16,1%, a w gospodarstwach obszarowo największych odpowiednio 9,6%.

Występowanie podobnej zależności potwierdzają również badania IERiGŻ przeprowadzone przez Zakład Rachunkowości Rolnej [Goraj i in. 2010]. Otrzymane wyniki wskazują na silną tendencję zmniejszania się znaczenia dochodu spoza gospodarstwa rolnego w dochodzie ogólnym rodziny rolniczej wraz ze wzrostem obszaru i klasy ekonomicznej gospodarstwa. W gospodarstwach bardzo małych dochody ze źródeł zewnętrznych stanowiły 62% dochodu rodziny rolniczej. W przypadku gospodarstw bardzo dużych dochód spoza gospodarstwa miał 7% udział w wartości dochodu rodziny rolniczej.

Wnioski

Reasumując dotychczasowe rozważania można sformułować następujące wnioski:

1. Obszar gospodarstwa okazał się czynnikiem silnie różnicującym poziom dochodów z produkcji rolniczej. Najniższy poziom tej kategorii dochodu osiągnano w gospodarstwach o obszarze do 10 ha. Wraz ze wzrostem obszaru gospodarstwa wzrastał również poziom dochodu rolniczego.
2. Szansą poprawy sytuacji dochodowej dla gospodarstw małych obszarowo stały się dochody uzyskiwane spoza gospodarstwa. Poziom dochodów pozarolniczych w badanych gospodarstwach o obszarze do 10 ha był na tle pozostałych grup obszarowych najwyższy.
3. Głównym źródłem dochodów pozarolniczych w badanych gospodarstwach były: praca zarobkowa i świadczenia emerytalno-rentowe. Coraz ważniejsza staje się także działalność nierolnicza prowadzona w ramach gospodarstwa rolnego, jak np. agroturystyka, rzemiosło, wynajem mieszkań, pozyskiwanie pożytków lasu, wód i innych zasobów naturalnych, ochrona środowiska przyrodniczego. Prowadzi to w konsekwencji do tego iż część gospodarstw indywidualnych ztraca charakter rolniczy, podobne procesy mają miejsce w wielu krajach UE.

Literatura

- Frenkel I.** 2008: Ludność wiejska. [W:] Polska wieś 2008. Raport o stanie wsi (red. J. Wilkin, I. Nurzyńska). FDPA Warszawa, 47-57.
- Goraj L.** 2008: Poziom i struktura dochodów rodzin z gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość w 2007 roku. IERiGŻ, Warszawa, 5-7
- Goraj L., Mańko S.** 2009: Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym. Difin, Warszawa, 69-77.
- Goraj L., Mańko S., Michalak P.** 2010: Poziom i struktura dochodów rodzin rolniczych z gospodarstw prowadzących rachunkowość w 2009 roku. IERiGŻ, Warszawa, 5-31.
- Kowalski A.** 2008: Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w roku 2007. IERiGŻ, Warszawa, 40-47.
- Wiatrak A.P.** 1998: Czynniki zróżnicowania dochodów rolniczych gospodarstw rodzinnych. [W:] Dochodowe zróżnicowanie rodzin chłopskich i jego tendencje w gospodarce rynkowej w Polsce. Wyd. SGGW, Warszawa, 205-218.
- Zegar J.S.** 2004. Dochody w strategii rozwoju rolnictwa. IERiGŻ, Warszawa, 184-195.
- Zegar J.S.** 2008. Dochody w rolnictwie w okresie transformacji i integracji europejskiej. IERiGŻ, Warszawa, 99-105.

Summary

The aim of the study was an attempt to show the range of diversification of the income sources in agricultural farms. Non-agricultural incomes have become the chance of the improvement of income situation specially for small sized farms. In the investigated farms the main source of non-agricultural income was: paid work and pension benefits.

Adres do korespondencji:

dr inż. Agata Marcysiak, dr inż. Adam Marcysiak
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Katedra Nauk Ekonomicznych
ul. Żytnia 17/19, 08-110 Siedlce
e-mail: admamar@poczta.onet.pl